

uz ostalo je napisao i crkvena prikazanja *Posvetilište Abramovo, Od poroda Jezusova, Prikazanje kako bratja prodaše Jozefa*, a i oveću pjesmu *Tužba kralja Davida vrhu Saula i Jonate*. Junije Palmotić (1607–1657) velik je dio života posvetio prevodenju spjeva Girolama Vide *Christias*, ali je taj rad objavljen, pod naslovom *Kristijada*, tek nakon njegove smrti. Ivan Gundulić (1589–1638) napisao je jedno od najizvornijih i najnadahnutijih djela s biblijskom tematikom, *Suze sina razmetnoga*, koje, kako najnovija istraživanja pokazuju, vjerno slijedi osobno iskustvo utemeljeno na meditativnim tehnikama Ignacia Loyole. Znatna su djela s biblijskom tematikom Ivana Bunića Vučića (1591–1658) *Mandalijeva pokornica* i Ignjata Đurđevića (1675–1737) *Uzdasi Mandalijene pokornice*. U novijoj hrvatskoj književnosti biblijski se toposi tretiraju autorski. Petar Preradović (1818–1872) kao mladić je napisao ep *Prvi ljudi* o Adamu i Evi. Silvije Strahimir Kranjčević (1865–1908) napisao je više značajnih pjesama na biblijske teme, od kojih su među najljepšima *Mojsije, Eli! Eli! lamá azâvta-ni?!*, *Resurrectio*, a od duljih ostvarenja *Prvi grijeh, oratorij u tri dijela. Vladimir Nazor (1876–1949)* često se vraćao biblijskim temama: u mladosti je napisao ciklus *Biblijske legende*, među kojima se osobito ističu *Ruta Moapka* i *Ahinoama*; među novozavjetnim sižejima zanimljivi su *Via crucis omnium peccatorum miserimi*, *Prosjak* i *Gavan*, *Vjesnik*. Miroslav Krleža (1893–1981) često je varirao biblijske i, uopće, religiozne motive. Od ovećih djela značajna su *Legenda* (o Isusu Kristu) i *Saloma* (o Herodijadi i Ivanu Krstitelju); u drami pod biblijskim naslovom *Adam i Eva* bavi se kompleksom odnosâ modernoga muškarca i žene. Nikola Šop (1904–1982) često se vraća temi Krista, osobito u zbirci *Isus i moja sjena*. Tito Strozzi (1892–1970) piše dramu *Ecce homo* (1935) kao *tragediju čovjeka Jude iz Kariota*. Moderni se hrvatski pjesnici često oslanjaju na biblijske motive (Vlado Gotovac: *Lazareva pjevanja*; Josip Pupačić: *Stvaranje svijeta*; Ivan Slamnig: *Evangelisti*), ali su oni već sasvim sekularizirani.

M. Grčić

BIBLIJA U HRVATSKOJ LIKOVNOJ UMJETNOSTI

Biblijom kao čvrstom okosnicom nadahnuta su brojna i raznovrsna djela hrvatske sakralne umjetnosti. Nalazimo ih kao *slike u biblijama* (u rukopisnim i tiskanim knjigama) i kao *bibliju u slikama* koja je sa crkvenih zidova i opreme pružala vjernicima sadržaje njima nedostupnih biblijskih tekstova i odigrala znatnu pastoralnu i kulturnu ulogu. Ovdje se mogu izdvojiti tek neka ostvarenja iz ove velike i raznolike »biblije« čije su »stranice« otvorene u mnogim hrvatskim crkvama.

Već je predslavenska crkvena umjetnost na tlu Hrvatske dala evropskoj umjetničkoj antologiji izuzetno vrijedne spomenike, a novine u njima (npr. uvođenje Bogorodice umjesto Krista u glavnu apsidu na mozaicima Eufrazijeve bazilike u Poreču, 6. st.) prelomne su za razvoj kasnije kršćanske ikonografije.

Od vremena kad se predromanika, koja je još njegovala ornament, pretapala u romaniku koja ponovno uvodi ljudski lik i figuralnu kompoziciju u Crkve, Biblija je trajno prisutna i u skulpturi i u slikarstvu. Već na pločama oltarne pregrade iz Sv. Nediljice (Zadar, 11. st.) kipar je jednostavnim uparnim prutovima dojmljivo i sažeto nanizao prizore iz Isusova života. U Splitu

su očuvana drvena romanička vrata katedrale, jedna od rijetkih u Evropi, na kojima je *Bovina* 1214. slobodno interpretirajući ranije uzore nanizao 28 prizora od Navještenja do Uzašašća. Najmonumentalnije romaničko-gotičko kiparsko djelo u ovome dijelu Evrope, *Radovanov* portal u Trogiru iz 1240, također obrazlaže poruku Otkupljenja prizorima iz Isusova života. Kipar Prvome grijehu nije u luneti suprotstavio uobičajeni Posljednji sud, nego Rođenjem veliča Ljubav i Spasenje koje ona donosi, posve u duhu nadolazeće gotike.

Zidno se slikarstvo još obilnije koristilo biblijskim motivima. U skladu s ranokršćanskom predajom krajem 1. tisućljeća ono je krasilo prostor iza oltara, no već u 11. st. prizori su iz Isusova i Marijina života, preplitani s drugim biblijskim prizorima, prekrivali crkvene zidove i svodove. Položaj Hrvatske i preklapanje kulturnih tokova u njoj omogućuje uporabu bizantskih shema i prekoalpskih inovacija, koje se uskoro prožimaju stvarajući osebujne umjetničke domete (usp.: Sv. Martin, Lovreć Pazenatički, Sv. Foška, Peroj, Sv. Mihovil, Ston). Isti se proces odvijao i u kopnenom dijelu Hrvatske. O tome svjedoče najstarije očuvane slikarije u sakristiji zagrebačke katedrale iz 13. st. Najbrojnije i stilski osebujne srednjovjekovne zidne slike u Istri (preko 80 lokaliteta) dosegle su najviši domet u djelima braće *Ivana i Vincenta iz Kastva* (npr. Beram 1474).

Novim, renesansnim osjećajem za oblikovanje prostora ostvario je *Nikola Firentinac* u kapeli Sv. Ivan Trogirskog (Trogir, 1468–82) ikonografiju nadahnutu biblijom, ali interpretiranu na izrazito renesansni način. Uspješnim prožimanjem arhitekture i skulpture realizirao je visokorenesansnu koncepciju prostora tipičnu za 16. st. Na renesansnim tabelarnim slikama zgusnuti nizovi biblijskih prizora ponekad obogaćuju sadržajnu poruku. Tako je npr. *Nikola Božidarević* na palu Navještenja (1513) doslikao Pohod Elizabeti dopunivši ga s prizorima Rođenja i Poklonstva kraljeva u predeli, a na krilima oltara u sakristiji zagrebačke katedrale s velikim Raspećem iz 1495 (prip. A. Düreru) objedinjeni su prizori božićnoga i uskrsnog ciklusa.

Od kasne gotike do ranoga baroka (turski ratovi, vjerski nemiri, kuga) čest je motiv Isusove muke. Po minucioznoj se izradi vezeni pokrov za Božji grob u riznici zagrebačke katedrale (1659, *W.J. Stoll*) svrstava u vrhunska evropska ostvarenja te vrste. Veoma osebujnu inačicu ove teme nalazimo na oltaru Sv. Barbare iz 1679. u drvenoj kapeli u Velikoj Mlaki kraj Zagreba.

Barokni su umjetnici u suradnji s teozozima nastojali jedinstvenim programom objediniti opremu cijele crkve (npr. Belec, sred. 18. st.). Biblijske teme, interpretirane na nov način, nude uz prepoznatljiv sadržaj multipliciranu teološku poruku. Vrhunac predstavlja slikarstvo *Ivana Rangera*, koji je ideju o Mariji – simbolu Crkve, kojoj je Krist kamen zaglavni, objašnjavao likovima i prizorima iz Staroga i Novoga zavjeta (Lepoglava 1737–42, Remete 1745–48).

Nazarenska obnova crkvene umjetnosti oživjela je u 19. st. crkveno zidno slikarstvo na starim uzorima. Najuspjelije i programski cjelovito djelo izveli su *A. M. i L. Seitz* u Đakovačkoj katedrali.

I u 20. se stoljeću jedan od vrhunskih svjetskih umjetnika ogledao u cjelovitom kreiranju sakralnoga prostora – *Ivan Meštrović* je u kapeli svojega Kašteleta u Splitu (1915–1958) stvorio veoma dojmljivu ekspresivnu cjelinu s prizorima iz Isusova života.

I konačno, franjevac *Ambroz Testen* je svojim biblijskim motivima i ekspresivnim postajama Križnoga puta, slikanima u miru kamporskoga samostana, izrazio tjeskobnost čovjeka s kraja 20. st.

Iako je ovdje nabrojen veoma uzak izbor djela iz hrvatske umjetničke baštine nadahnute Biblijom, očita je njezina trajna prisutnost u toj umjetnosti, kao i prisutnost hrvatske umjetnosti u Evropi.

M. Mirković

BIBLIJA U HRVATSKOJ GLAZBI

Od najranijih vremena i kroz cijelu povijest glazbene kulture Hrvata Biblija je bila inspirativni predložak skladanja. Već u XI. st. postoji najstariji neumatski zapis napjeva *Tužaljki Jeremije proroka* (dominikanski samostan Dubrovnik).¹ U metropolitanskoj knjižnici u Zagrebu čuvani *Missale antiquissimum* (bez oznake) sadrži dvije obredne igre: *Uskrsnuće* i *Poklon triju kraljeva*.² U Zadarskom kartularu (Codex S. Mariae Jadrensis) nalazi se prvi dvoglasni *Sanctus* u nas, *Horae monasticae* za opaticu Čiku i *Laudes* – Evanđelistara crkve sv. Šimuna iz XII. st.³ *Trogirski lekcionar* iz XIII. st. ima 4 odlomka proroka *Izaije* te *Breviarium s. Justiniae* MR 72.⁴ U XIV. st. utemeljitelju »zagrebačkog obreda« A. Kažotiću pripisuje se dvoglasni *Agnus Dei*.⁵ U XVI. st. susrećemo Vetranićevo skazanje *Posvetilište Abrahamovo* i *Porod Jesusov* s napomenom »Počeše pastiri svirati i pojeti« te *Krčki rukopis*, jedini glagoljski spomenik iz Hrvatske s notacijom, s dva prikazanja; *Prikazanje od muke Spasitelja našega* i *Misterij vele lip i slavan*.⁶ Iz tog je vremena i *Pater noster* J. Skjavetića.⁷ Izravni biblijski tekstovi nalaze se u zbirci Ivana Lukačića *Cantiones sacrae* (1620).⁸ XVII. st. obiluje prikazanjima autora Marina Gazarovića. Njegovo *Prikazanje slavnoga uskrsnutja Isukrstova* početak je hrvatskih oratorija.⁹ Iz tog je vremena i zbirka moteta V. Jelića *Parnassia militia* (1622).¹⁰ Tradicionalni napjev Muke Isusove zapisan je u Zagrebu *Passionale croaticum*... 1683. autora Krste Peršića. U XVIII. st. uglazbio je Luka Sorkočević Ps. 136 i Antun Sorkočević Ps. 109. G. Čevapović objavljuje bibl. dramu *Josip sin Jakoba* 1820. a V. Lisinski *Otče naš* i *Cum invocarem* u XIX. st. Također I. Zajc piše oratorij *Prvi grijeh*, *Oče naš*, *Miserere* i dr. P. Matijević 7 *Miserere*. U XX. su st. posizali za bibl. obrascima sljedbenici cecilijanskog pokreta V. Novak, F. Dugan, K. Odak, K. Kolb i dr. te skladatelji izvan tog pokreta B. Širola s oratorijem *Žrtva Abrahamova*, F. Lučić sa zbirkom moteta iz *Pjesme nad pjesmama*, I. Parać, a u najnovije vrijeme A. Vidaković, V. Ruždjak te A. Klobučar.

J. S. Golenić